

Vlaanderen
is erfgoed

Wijzigingsdossier

Orgel in Opwijk

Voorlopige wijziging van het koninklijk besluit van 21 augustus 1979 tot bescherming als monument van het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Opwijk omwille van verplaatsing naar de parochiekerk Sint-Pieter in Opwijk (Mazenzele)

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Wijzigingsdossier:

Orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Opwijk, Nijverseelstraat 48

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23060/101.1

Evert Vandeweghe met medewerking van Michel Lemmens

14/07/2020

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	4
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	5
1.5.	Historiek van het dossier	5
2.	Evaluerend gedeelte	6
2.1.	Erfgoedwaarden op het ogenblik van bescherming.....	6
2.2.	Impact van de verplaatsing op de erfgoedwaarden zoals omschreven in het besluit 6	
2.3.	Juridische toestand	6
2.3.1.	Onroerend Erfgoed	6
2.3.2.	Ruimtelijke Ordening	7
3.	Beheersvisie	7
	Te nemen maatregelen bij verplaatsing van het beschermd onroerend goed	7
4.	Bronnen	7
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	7
5.1.	Omgevingsplan	7
5.2.	Koninklijk besluit 1979	7
5.3.	Fotobijlage	7

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit dossier behandelt de wijziging van de bescherming als monument van het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Opwijk (Nijverseelstraat 48). Deze bescherming wordt gewijzigd omwille van de verplaatsing van dit orgel naar de als monument beschermde parochiekerk Sint-Pieter in Opwijk (Mazenzele, Dorp 44), waar het orgel voor 1948 stond en waar het ook voor gemaakt was. Door deze verplaatsing kunnen het orgelmeubel en het binnenwerk volledig hersteld worden in hun oorspronkelijke samenhang en context. De verplaatsing past dus binnen artikel 6.2.1, 2° van het Onroerenderfgoeddecreet dat stelt dat de Vlaamse Regering een besluit tot definitieve bescherming kan wijzigingen als een verplaatsing van het beschermde goed noodzakelijk is voor het behoud van de erfgoedwaarden ervan.

1.1. Situering

De huidige standplaats van het orgel is de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Opwijk (Nijverseelstraat 48). De toekomstige locatie is de parochiekerk Sint-Pieter in Opwijk (Mazenzele, Dorp 44).

1.2. Historisch overzicht¹

Het orgel werd in 1843 gemaakt door Pieter Hubertus Anneesens (1810-1888) uit Ninove voor de parochiekerk Sint-Pieter in Opwijk. In de eerste helft van de twintigste eeuw werd het orgel verbouwd door Leon Daem (1871-1941) die opgeleid was in het atelier van Anneessens. Kort na de Tweede Wereldoorlog (circa 1948) werd het orgel verplaatst naar de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Opwijk (Nijverseelstraat 48) door Johannes Klais Orgelbau (Bonn). Hierbij werd de typerende gedeelde opstelling van het orgel opgegeven en werden beide delen op ongelukkige wijze samengevoegd. Op 21 augustus 1979 werd het orgel beschermd als monument omwille van de historische waarde.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

De orgelkast bestaat uit twee delen (waarvan één gedeelte loos) die momenteel op ongelukkige wijze zijn samengevoegd en is voorzien van ijzer- en koperbeslag. Het orgel is relatief klein aangezien het een éénmanualig instrument betreft met een aangehangen pedaal met 17 toetsen. Oorspronkelijke, bewaarde elementen en kenmerken die bijdragen tot de erfgoedwaarde zijn:

- het overgrote deel van het Anneessens-pijpwerk. Van Cornet IVst zijn het 4-voets- en 2 2/3-voetskoor bewaard, van beide overige koren de roosterboringen. Meerdere registers werden gereserveerd: Nazard 3v, Flûte douce 2v, Fourniture IIst en beide Tongwerken: Trompet 8v en Clairon 4v.² De frontpijpen zijn beschilderd met aluminiumverf, de valse pijpen in het front zijn van grenen;

¹ Op basis van een etiket in de ventielkast van de windlade met de vermelding: "*Fait par moi P.H. Anneessens / facteur d'orgues à Ninove / 1843*" en FAUCONNIER & ROOSE 1975, 262-264.

² Dispositie volgens de registerplaatjes (Daem):

cornet 4r	-
bourdon 8	prestant 4
flut 4	doublette 2
dolciana sup. 4	dulciana B. 4
-	-
<u>salicional B.8</u>	<u>salicional sup.8</u>
<u>voix celeste B.8</u>	<u>voix celeste sup.8</u>

Manuaalomvang : C-c^{'''} (origineel)

Pedaalomvang : C-e^o (aangehangen kistpedaal)

De onderlijnende stemmen zijn van Daem, met zinken en grenen pijpwerk in de bas. Gezien het ontbreken van boringen in sommige originele roosters werden oorspronkelijk verschillende stemmen door Anneessens gereserveerd. De bassen van salicional en voix celeste zijn op een pneumatische lade achter de orgelkast geplaatst door Daem (FAUCONNIER & ROOSE 1975, 262-264).

Wijzigingsdossier: orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk, wijziging wegens verplaatsing – monument

- de in het front ingebouwde klaviatuur;
- de windvoorziening door de oorspronkelijke eiken magazijnbalg met handpompbediening (twee pompen), en gewijzigde windkanalen;
- de oorspronkelijke, nagenoeg ongewijzigde eiken sleeplade (windlade), oorspronkelijk met elf registers, geheel chromatische indeling (met uitzondering van het groot octaaf cf. prospect), gespijkerde stokken, ingelijmde kleppen en lederpulpeten;
- een groot deel van de registertractuur en toetstractuur (mechanisch);
- de oorspronkelijk kistpedaal met 17 toetsen.

Huidige elementen en kenmerken die niet bijdragen tot de erfgoedwaarde zijn:

- de samenvoeging van de twee delen van de orgelkast die oorspronkelijk (in de parochiekerk Sint-Pieter) gedeeld opgesteld was (links en rechts naast het raam in de westgevel, met de fronten naar elkaar gericht. Het linker kastdeel was los en diende als afscherming voor de ladder welke toegang gaf naar de toren; het rechterdeel bevatte het eigenlijke orgel);
- het manuaal (Klais);
- de ventilator;
- in het pijpwerk de vervangende registers op de plaats van de Clairon 4v (Voix céleste 8v) en Trompet 8v (Salicional 8v).

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 30 juni 2020. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op dit moment.

Het orgel bevindt zich momenteel in een minder goede fysische toestand, mede als gevolg van de onoordeelkundige verplaatsing in 1948. Zo zijn de twee delen van de orgelkast samengevoegd en is het loze deel verzaagd in twee stukken. De achterwand is beschadigd en gedeeltelijk verdwenen. De beledering is doorprikt en de lederpulpeten zijn versleten (doorspraak).³

1.5. Historiek van het dossier

Het orgel werd beschermd als monument op 21 augustus 1979. De eerste initiatieven voor het restaureren van dit orgel en het terugplaatsen naar de parochiekerk Sint-Pieter gaan terug tot 2002. Op 22 april 2004 verklaarde het bisdom zich akkoord met deze verplaatsing. Op 15 juni 2007 volgde een gunstig advies van de bevoegde minister voor de verplaatsing van zodra er een aanvaardbaar restauratiedossier zou zijn voorgelegd. Op 15 januari 2014 tekende de bevoegde minister een nota over deze verplaatsing voor akkoord en op 4 april 2014 gaf de KCML een gunstig advies voor deze verplaatsing. Op 13 augustus 2014 kocht de gemeente Opwijk het orgel van de kerkfabriek van Nijverseel en op 23 december 2014 werd het premiedossier voor de restauratie ontvankelijk verklaard. De verplaatsing van het orgel is ook opgenomen in het goedgekeurde kerkenbeleidsplan van Opwijk.

Zoals decretaal bepaald, dienden de betrokken zakelijkrechthouders van het monument en van de huidige en toekomstige locatie van het monument op 15 juni 2020 een gezamenlijk verzoek in om het orgel te verplaatsen van de Onze-Lieve-Vrouwekerk naar de Sint-Pieterskerk.

³ FAUCONNIER & ROOSE 1975, 262-264.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Erfgoedwaarden op het ogenblik van bescherming

Het orgel werd op 21 augustus 1979 beschermd als monument omwille van de historische waarde.

Het instrument is representatief voor het oeuvre van orgelbouwer Pieter Hubertus Anneessens (1810-1888). Anneessens bouwde tussen 1830 en 1884 een 35-tal nieuwe orgels. Het orgel van Mazenzele uit 1843 behoort tot zijn vroegste werken. Anneessens wordt beschouwd als een belangrijk figuur in de orgelgeschiedenis omdat hij de stichter was van een orgelbouwerfirma die voornamelijk onder leiding van zijn zoon Charles en zijn kleinzoon Jules zou uitgroeien tot één van de meest succesvolle van het land. Maar daarnaast geniet Pieter Hubertus Anneessens ook veel erkenning omwille van de hoogstaande, traditionele, ambachtelijke kwaliteit van zijn eigen instrumenten, met name die uit de periode 1830-1865. Dit zijn voornamelijk dorpsorgels van kleinere omvang die gemaakt zijn in een overgangsstijl (classicistisch met een eigen interpretatie van vroege romantiek in de disposities en de klank, waarin zowel traditionele als nieuwmodische registers voorkomen). De kasten van Anneessens zijn nog sterk geïnspireerd door rococo en classicisme.⁴ Omwille van die redenen, werden in Vlaanderen tot op heden 12 van zijn orgels beschermd als monument waaronder dit orgel in Opwijk.⁵

2.2. Impact van de verplaatsing op de erfgoedwaarden zoals omschreven in het besluit

De verplaatsing naar de parochiekerk Sint-Pieter in Opwijk heeft een positieve impact op de erfgoedwaarde omdat het orgel voor deze kerk gemaakt is en daar stond van 1843 tot 1948. Bovendien wordt de verplaatsing aangegrepen om het orgel te restaureren in zijn oorspronkelijke, gedeelde opstelling, links en rechts van het raam in de westgevel, met de fronten naar elkaar gericht. Het linker kastdeel was loos en diende als afscherming voor de ladder welke toegang gaf naar de toren; het rechterdeel bevatte het eigenlijke orgel. Dergelijke gedeelde, symmetrische opstelling aan weerszijden van het westvenster is een verderzetting van een oudere traditie welke al begin 18de eeuw werd aangevat door J.-B. Forceville en die vanaf midden 18de eeuw werd toegepast door Pieter Van Peteghem (onder andere in Meldert in 1750).⁶

2.3. Juridische toestand

2.3.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van de bestaande locatie van het onroerend goed waar dit dossier over gaat. Het goed wordt geplaatst in een beschermd monument: Parochiekerk Sint-Pieter.

⁴ POTVLIEGHE 1981, 3-4; EECKELOO 1993, 8; 19-23; 26 en 61.

⁵ Zes orgels werden afzonderlijk als monument beschermd, vijf orgels zijn vervat in de bescherming van het kerkgebouw als monument en één orgel is op beide wijzen beschermd: Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Opdracht, Ninove (Okegem), Onze-Lieve-Vrouwekerk in Opwijk, Sint-Lambertuskerk in Bierbeek (Opvelp), Sint-Engelbertuskerk in Diest (Deurne), Sint-Ursulakerk in Lennik (Sint-Kwintens-Lennik), Sint-Aldegondiskerk in Geraardsbergen (Overboelare), Sint-Margarethakerk in Ninove (Neigem), Sint-Pieterskerk in Galmaarden, Sint-Amanduskerk in Buggenhout (Opdorp), Sint-Pietersbandenkerk in Erpe-Mere (Erondegem), Sint-Pieterskerk in Herne (Sint-Pieters-Kapelle) en Sint-Martinuskerk in Pepingen.

⁶ FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1988, s.p.

Wijzigingsdossier: orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk, wijziging wegens verplaatsing – monument

2.3.2. Ruimtelijke Ordening

Gewestplanbestemming: woongebied met landelijk karakter.

3. BEHEERSVISIE

Te nemen maatregelen bij verplaatsing van het beschermd onroerend goed

Alle concrete maatregelen voor de verplaatsing, de stockage en de heropricting van het beschermde goed zijn opgenomen in artikel 4 van het wijzigingsbesluit.

4. BRONNEN

EECKELOO J. 1993: *Pieter Hubertus Anneessens (1810-1888). Belgisch orgelbouwer, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België* 55.56.

FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1975: *Het historisch orgel in Vlaanderen, deel II a Brabant – arr. Halle Vilvoorde*, Brussel, 262-264.

FAUCONNIER A. & ROOSE P 1988: Pieter van Peteghem en zijn plaats in de Vlaamse orgelbouw van het rococo, *Orgelkunst* 11.2, s.p.

GRÉGOIR E.G.J. 1972: *Historique de la facture et des facteurs d'orgue avec la Bibliographie Musicale*, Amsterdam.

POTVLIEGHE G. 1981: Uitlopers van traditiegebonden orgelbouwstijl rond 1850 in Vlaanderen, *Orgelkunst* 4.2, 3-11.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Koninklijk besluit 1979

5.3. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.